

Urbanik Tímea

Szegedi Tudományegyetem JGYPK

<https://orcid.org/0000-0002-8228-2384>

Párhuzamos angyalképek

Mészöly Miklós és Szabó Magda rejtett együttállásai

Absztrakt

A huszadik század második felében két másképpen meghatározó íróegyéniesség lehetséges párhuzamát szemlélem. A magyar prózairodalom két jelentős alkotója különböző módokon volt meghatározó része az irodalomtörténetnek. Szabó Magda Pilátus című regényének és Mészöly Miklós Megbocsátás című kisregényének narrációja, azon belül egy kép leírása hozza létre a párhuzamot. Figyelemre érdemes, hogy a vallásos tömegtermék milyen funkciókat tölt be, hogy kapcsolódik a történetekhez, milyen egzisztenciális jelentések kapcsolódhatnak hozzá.

Kulcsszavak: Mészöly Miklós, Szabó Magda, Pilátus, Megbocsátás, képleírás

Parallel images of angels

The Hidden Constellations of Miklós Mészöly and Magda Szabó

Abstract

In the second half of the twentieth century, I observe the possible parallels between two differently dominant literary figures. Two prominent figures of Hungarian prose literature have been a decisive part of literary history in different ways. The narrative of Magda Szabó's novel Pilátus and Miklós Mészöly's short novel Megbocsátás, and within it the description of an image, create the parallel. It is worth noting the functions of the religious mass product, how it is linked to the stories, what existential meanings can be attached to it.

Keywords: Miklós Mészöly, Magda Szabó, Pilátus, Megbocsátás, image description

A húsz évvel ezelőtti köszöntő kötetben a hagyomány továbbadásának, az átörökítésnek, az újramondásnak, az ismert elemek újrendezésének példaként elemeztem Nadas Péter *Egy családragény vége* című regényét Mészöly Miklós *Saulusa* felől. Most egy, Mészöly alkotói pályájával párhuzamos, más nézőpontú életmű egyik regényének, Szabó Magda *Pilátusának* lehetséges párhuzamait és különbségeit vizsgálom Mészöly *Megbocsátás* című kisregényével.

A két alkotó, bár kortársak voltak, kevés érintkezési kapcsolatot kínál a közös baráti, alkotói kör dacára. Mindketten erősen kötődtek a szülővárosukhoz, Szabó Magda Debrecenhez, Mészöly Szekszárdhoz, s e tereknek a szinte mitológiává szélesülő és mélyülő témává emelése is párhuzam köztük. A műfaji sokszínűség is közös pontjuk lehetne, ahogy a közel egy évtizedes kényszerű szilencium is az 50-es években. Mindketten Budapesten éltek egy-egy alkotó, gyermektelen házaspár markánsabb tagjaként. Szabó Magda Mészölyhöz írott nekrológiájában, melyben a *Magasiskola* parabolájából életmagyarozatot épít, a lakhelyek közelségét a Nemes Nagy házaspárt is bevonva így írja le: „*a városmajorbeli hajdani hajlékot, ahol egybefutott a mi Bermuda-háromszögünk, Ágnesék lakása közepén, tőlük balra a tiétek, jobbra meg mi, a Vérmező túlsó oldalán.*” (Szabó 2001: 1311) A házaspárok másik tagjai Szobotka Tibor, Lengyel Balázs és Polcz Alaine különféle módokon vettek részt a társaságban, az író, a kritikus, a pszichológus, majd szintén író szerepeiben. Mi minden történt és veszett el ebben a háromszögben? A nekrológ utalásai és elhallgatásai számosak, ahogy a Mészöly-házaspár könyvtárának Szabó Magda köteteinek sora is elég hiányos, viszont mind dedikáltak. *Katalin utca*. Szépirodalmi, 1969. Alinak, Miklósnak, szeretettel: Szabó Magda (MMK 1219); *A félistenek szomorúsága*. Szépirodalmi, 1992. Alaine-nak, Miklósnak, szeretettel folytatva a hagyományt: Szabó Magda (MMK 1220); *Alvók futása*. Szépirodalmi, 1967. Mészöly Miklósnak, nagy szeretettel: Szabó Magda (MMK 1221) Ebben jelölések is vannak.; *Freskó*. Magvető, 1958. Alinak és Miklósnak, szeretettel: 58. III. 7. Szabó Magda (MMK 1222)¹

A lehetséges és kínálkozó párhuzamok mellett mégis a különbségek tűnnek erősebbnek. Az egyik oldalon a magyar huszadik századi prózát meghatározó alkotó, a másik oldalon a tudatosan felépített, menedzselte, támogatott népszerű író áll. Szabó Magda irodalomtörténeti elhelyezésének és értékelésének problémáiról remek összefoglalás olvasható egy néhány éve megvédett doktori disszertációban (Kosztrabszky 2021: 5-10), melynek konklúziója, hogy nem hagyható figyelmen kívül irodalomtörténeti szempontból ez a sokrétű életmű. Mindkét alkotó reflektált korára, más eszközökkel, más nézőpontokat használva a közös anyaghoz. Egy képleírás párhuzama révén kerültek egymás mellé a magam olvasói palettáján a *Pilátus* és a *Megbocsátás*.

---

¹ Az adatok a Mészöly-könyvtár feldolgozásából származnak, melyet Molnár Tamással végeztünk el, s melynek listája hozzáférhető és kereshető az Illyés Gyula Megyei Könyvtár katalógusában, a megyei katalógus összetett keresés felületén leőhelyként a Mészöly Miklós Múzeum opciókat alkalmazva. <http://corvina.igyuk.hu/WebPac.tmmk/CorvinaWeb?action=advancedsearchpage>. A köteteket egyedi azonosítóval láttuk el a feldolgozás során Mészöly Miklós Könyvtára és egy sorszám formájában.

A Magvető Könyvkiadó gondozásában 1963-ban megjelenő *Pilátus* korabeli kritikai megítélésekor a társadalomkritikai szempontú, erősen ideologikus jellegű bírálatok voltak jellemzőek. (Kosztrabszky 2021: 39-41) Albert Pál a nagy várakozást generáló *Freskó* után, mely szerint „az első kísérlet volt a modern regénytechnika alkalmazására”, a *Pilátus* első részének sokféle erényét kiemeli, majd számára a regény az időbeli különbségekre egyszerűsödik: „a két főhős ellentétében pedig mintha csak két időfelfogás, két életritmus rajzolódna ki. Az Anya életeleme a folytonosság, amelyet az emlékezés gazdagít és biztosít; a változás elől a tárgyakhoz menekül, s újra meg újra kezdett leltáraival az eltűnt időt igyekszik visszahódítani. Iza viszont a percre mért, gondosan számított időben él, ahol a múltnak nincs is helye, csak a közvetlen tervnek.” Ez a leegyszerűsítés vezet a pedagógiai tartalomhoz és tézisszerűséghez. „A tézis az átalakulóban lévő társadalomnak szóló pedagógiai figyelmeztetés lehetne: mentsük meg a változásban a múlt értékeit, szokásait, viselkedési formáit, s igyekezzünk átmenteni a bensőséget a (szocialista vagy akár kapitalista) ipari társadalomba is!” (Albert 1963: 6)

Az újabb értelmezések közül plasztikus összefoglalása a regénynek a következő: „Szabó Magda műve aparegénynek indul, anyaregényként folytatódik, s végül Iza balladája lesz belőle.” (Soltész 2021: 97) A családtörténeti alaphelyzet szétszalazásának megfogalmazása a folytonosan áthelyeződő, mégis összefüggő fókuszpontokat is jól jelöli. Tágabb kontextusban a regények alaptémája így is megfogalmazható: „*Szabó Magda regényei: az egymás iránti kíméletlenség állapotrajzai.*” (Kabdebó 2017: 48) Tovább árnyalható ez a kommunikáció részlegességével, a mindenkori Másikhoz való közeledés, egymás életében való részvétel és részesülés kérdéseivel.

Az elbeszélés nehézségeit tematizáló ottliki vonal mellett, mely az elmondhatóságra és végül magára a szövegre irányítja a figyelmet, megjelenik a kommunikáció nehézségeit bemutató próza, mely a szereplők egymás közti viszonyaira, a külső és a belső kommunikáció feszültségeire reflektál. Gilbert Edit pedig egzisztenciális léthelyzetek gyűjteményének mutatja be a regényt önismereti, irodalomterápiás szempontból. (Gilbert 2017: 67-68)

A többféle igazság ütközésének terepe is a *Pilátus*, melyben az erős női alakok sorába illeszkedő Iza vereséget szenved. Az árva szülők gyermekeként parentifikálódott alak a felcserélt szerepnek igyekszik megfelelni. Miközben lemarad a saját gyermekségéről a kötődés lehetőségeit is elmulasztja. Az anya – egy falusi, háztartásbeli asszony – ágya felett függő kép a naiv népi angyalhithez kapcsolható: „*Most, hogy szemben állt a fallal, megint pontosan látta a képet, az ő ágya feletti festményt, amely álmait védte. Megy a kislány, kosárka a karján, lépeget egy rozoga bürün, a bürü alatt tarajos habú hegyi folyócska, a kislány kosarában eper. Az ember szinte hallja, hogy csattog a víz a sziklák között, majdnem leszívja, lesodorja magához a kötényes kis alakot, de azért mégse félti, mert háta mögött ott lebeg az angyal, szandálos, szelíd lába ott száll a rozoga palló fölött, két karját védőn tárja a gyermek felé, s az fut, gondtalanul a pillangó után a szirtes mélység, a szigorú folyócska felett.*” (Szabó 2016: 52) Ez a kép, vagy ennek egy változata sok otthon része volt még az 50-es években. Leírása a környezet pontos rajzához is tartozhatna. A

vallásos ponyvában is megtalálhatók az őrzőangyal ábrázolásai és a hozzá intézet imák, melynek alapja „*az az általánosságban elterjedt keresztény vallási képzet, miszerint az őrangyalok állandóan vigyáznak az emberekre*” (Czövek 2007: 439) Tánczos Vilmos a népi angyaltant kifejező folklórszövegek alapján az őrangyalról a következőket írja: „*Az ember és őrzőangyala között lényegi kapcsolat van. Az Istentől kapott őrzőangyal énkünk jobbik fele, az az eszményi személyiség, amilyenek szeretnénk lenni.*” (Tánczos 2008: 163) Szabó Magda regényeiben az önkiteljesítés és önmegvalósítás és a hozzá kapcsolódó életek és sors történetek kiemelten fontosak. Az angyal őrangyal jelentésében és funkciójában végigkíséri az anya életét és halála is az ő elküldésével lesz lehetséges: „*Téged angyal kísér – mondta egyszer Vince –, angyal kísér, Etelka, te vagy az egyetlen ember a huszadik században, akit még angyal kísér.*» *Most pontosan látta a képet az ágya felett, az eperszedő kislány arcát, melynek ónémet édessége hirtelen eltűnt, s helyette a búzaszín koszorúba font hajfonatok alól az ő ráncos képe tekintett vissza, és látta azt is, hogy kosárka helyett fekete szatyor van a futó gyermek karján. Ebben a pillanatban tudta már, mit tehet meg Izáért, a benne élő Izáért, nem azért az idegenért, aki taxiban szaladgál, Terézzel susog, s nagy könyvek mögül néz ki szigorúan. Vince nem volt mellette már, de most nem is hívta. Ez volt az a pillanat, amelyben tökéletesen egyedül kellett lennie.*

– *Menj!* – *mondta az öregasszony az angyalnak, a kép angyalának, és az angyal visszanezett rá és elhussant. A palló üres volt, tökéletesen üres, a vége, amely felfelé vezetett, eltűnt a homályban. Az öregasszony levette a szemüvegét, összehajtotta a rózsaszín nejlonszárakat, betette a retiküljébe, aztán megindult felfelé.*

Az angyal, életében először, nem kísérte már.” (Szabó 2016: 250-251) A regény végkifejletét tartalmazó idézet, az angyal elküldése, a „gyermek” Izáért megtett gesztus, mely önálló, „felnőtt” döntésként éppúgy értelmezhető, mint az anya megfutamodásaként, elfáradásaként. Az angyalos kép elhelyezése az ágy felett elterjedt szokás volt. Funkciójának fontosságát a férj feje felett logó, szintén meghatározó kép erősíti, melyet annak az ápolónőnek ajándékoz a férj, az apa, akivel meg tudta osztani az emlékeit. A képen a férfi szülőfalujában lévő folyónak a fényképe szerepel, ahol a férfi teljes származási családja odaveszett egy áradáskor: „*A fotográfia folyót ábrázolt, mintha zsilip is lett volna a folyón, csepp vizesés, amelyre valami deszkaépület könyökölt; a kép előterében bokrok, mezítlábas kislányok. Kivehetetlen arcok, század eleji, fakó fénykép. A folyó vize olyan volt, mint a kávé.*” (Szabó 2016: 38)

A hiány és a hiány egy lehetséges, giccsbe hajló és a gyermeki létet is konzerváló formája jelenik meg a két szülő ágya felett. Mindkettő olyan „örökség”, melyre a lányuk nem nyitott. Nem hallgatja meg apja emlékeit, és nem hallja anyja őrangyalának szavát akkor, amikor a szerelme elhagyja. Folytathatatlannak tűnik minden hagyomány, a lány, Iza a regény végén teljesen egyedül marad. Albert Pál korabeli kritikájában, melyben a regény első részének jelentésgazdagságáról szól, az egyes fejezetek címétől – Föld, Tűz, Víz, Levegő – már-már orfikus összefüggéseket vár. (Albert 1963: 6) A

fejezetcímek irányítják az olvasó figyelmét, jelzik a szerkesztés tényét, a koncepció jelei, viszont nem rendeződnek egységgé, nem szolgálnak magyarázattal, de utalnak egy olyan mitológiai világszemléletre, mely egy újabb igazság mérlegeként szolgálhat.

Ezen a ponton is kapcsolódhat az 1983-ban a *Mozgó Világban*, majd 1984-ben a Szépirodalmi Kiadónál megjelent *Megbocsátás*, mely szintén egy családtörténet, s melyben ugyancsak megjelenik többféle mitologikus helyzet, utalás és a keresztény vallás egyes kiemelt szimbólumai, kérdései, viszont itt sem a koherencia jegyében történik mindez. „*Olyan különféle trói stratégiákat elegyít, amelyek a műben keresztezik egymást, nem képesek szervesen összeépülni – nemegyszer hatástalanítják egymást*” (Grendel 2002: 67) Ez mindkét szerző esetében egy tudatos döntésként is értelmezhető, mellyel a meglévő rendszerek működését igyekeznek megkérdőjelezni. Szilasi László titoktalan rejtélyekről ír a *Megbocsátás* kapcsán, melyek az értelmezői játék beindítói. (Szilasi 2001: 21-22) A *Megbocsátás* életműben elfoglalt helye vitatott. Van, aki a történet visszatérését ünnepli benne (Balassa 1990: 112), van, aki családtörténeti látszatintegrációnak látja. (Szolláth 2020: 488)

Ahogy Szabó Magda esetében is, a *Megbocsátás*ban is mindentudó a narrátor, bár mindkét esetben maradnak titkok, megfejtetlen történetrészek, pedig mindkét műben találkozhatunk kihangsúlyozott belső beszéddel is. A *Megbocsátás*ban már-már legendás a leírt képek fontossága és jelenlétük magas aránya a szövegben. A fába égetett kép mellett itt is szerepelnek festmények és fotográfiák is. A *Megbocsátás* 18. számított része a gyerekszobát, a többgenerációs dinamikát mutatja be, s itt olvasható az angyalos kép egy másik változatának leírása:

„A gyerekeknek egyelőre közös hálószobájuk volt, kicsit zsúfolt és mesebelien rendetlen, Ágotának külön heverő a sarokban, a két fiúnak katonás emeletes ágy, a földszint Andrisé, az emelet Gergelyé. (Az öregúr és Iduska néni halála után lesz csak mindegyiküknek külön szobája.)

A heverő és az emeletes ágy közöSzabó Magdának és Mészöly Miklósnak a rendhez való viszonya és annak kifejeződése két fontos nézőponttá emeli prózájukat a háborúk utáni nemzedékek sorában. Szabó Magda látszólag kerek történetei megoldhatatlannak látszó ellentmondásokat, alapproblémákat tárnak fel. Regényeinek „megoldásai” komoly feszültséget generálnak az olvasóban. Mészöly az egymásnak feszülő ellentétek használatával próbál valamiféle egységet létrehozni. Nála a feszültség az épülő rendszer része, mely a sűrítésekben, kihagyásokban mondat és történet szinten is megnyilvánul. Mindkét prózaforma lehetőségeket ad az egzisztenciális kérdések feltevésére. tt jámbor kép függött a falon: szakadékos patakmeder fölött őrangyal vezet át két kisgyereket egy keskeny pallón. Széltében ketten is alig fSzabó Magdának és Mészöly Miklósnak a rendhez való viszonya és annak kifejeződése két fontos nézőponttá emeli prózájukat a háborúk utáni nemzedékek sorában. Szabó Magda látszólag kerek történetei megoldhatatlannak látszó

ellentmondásokat, alapproblémákat tárnak fel. Regényeinek „megoldásai” komoly feszültséget generálnak az olvasóban. Mészöly az egymásnak feszülő ellentétek használatával próbál valamiféle egységet létrehozni. Nála a feszültség az épülő rendszer része, mely a sűrítésekben, kihagyásokban mondat és történetszinten is megnyilvánul. Mindkét prózaforma lehetőségeket ad az egzisztenciális kérdések feltevésére.érnek el rajta, az őrangyal azonban – ahelyett, hogy maga előtt vigyázná őket – közöttük lépked, a két gyerek hajszájra a palló szélére szorul.

Gergelynek, bár nem tudta volna értelmezni a szót, cinikus véleménye volt az ábrázolatról.” (Mészöly 1989: 535) Szabó Magdának és Mészöly Miklósnak a renchez való viszonya és annak kifejeződése két fontos nézőponttá emeli prózájukat a háborúk utáni nemzedékek sorában. Szabó Magda látszólag kerek történetei megoldhatatlannak látszó ellentmondásokat, alapproblémákat tárnak fel. Regényeinek „megoldásai” komoly feszültséget generálnak az olvasóban. Mészöly az egymásnak feszülő ellentétek használatával próbál valamiféle egységet létrehozni. Nála a feszültség az épülő rendszer része, mely a sűrítésekben, kihagyásokban mondat és történetszinten is megnyilvánul. Mindkét prózaforma lehetőségeket ad az egzisztenciális kérdések feltevésére.

„A jámbor kép maga is határhelyzetben van, a két ágy között függ a falon. Híd helyett egy keskeny pallón egyensúlyoznak hárman. Az angyal önmagában is közvetítő, hídhelyzetet tölt be ég és föld között, isten és az emberek között. Az ábrázolaton a két kisgyerek között helyezkedik el, ám ez a között-lét épp a küldetését látszik veszélyeztetni: a gyerekek átkísérését a pallón. Gergő kiemelten cinikus véleményének oka a küldetés hatványozott jelölése lehet, mely az angyal eredeti funkcióját kérdőjelezi meg.” (Urbanik 2022: 209) A jámbor kép és a cinikus vélemény feszültsége Gergely kamasz-létének jellemzése is. A hídhelyzet a *Megbocsátás* egyik visszatérő képe, mely az Anita által égetett képen éppúgy megjelenik, mint a régi vallomásos szerzőtől, valójában Nietzsche-től idézett sorban: *„...két világ között görbült kérdőjel vagyok, két part között a szakadék fölött lebegő hídivre kötött nyomorék vagyok...”* (Mészöly 1989: 527) Bazsányi Sándor a Nietzsche intertextus három lehetséges helyét idézi és értelmezi, amelyből most kettőt idéznék. Az első a mitikus Zarathustrát megszólító Dionüszosz-ditirambusok egyikéből való (Tandori Dezső fordításában), a másik az *Im-ígyen szóla Zarathustrából* (Wildner Ödön fordításában):

*Most –
görnyedve szorulva
két semmi közé,
tört kérdőjel,
fáradt rejtély –
ragadozómadarak rejtélye...
Ők majd „megváltanak” [...]
Ó, Zarathustra!...*

Önmegértő!...
Önkivégző!...
(Ragadozómadarak közt)

Az ember kötél, a mely állat és emberfölötti ember közé feszítettett, – kötél mélységes mélység fölött. [...] A mi nagy az emberen, az az, hogy ő csak híd és nem cél: a mit szeretni lehet az emberen, az az, hogy ő általmenés és lemenés.
(Zarathustra előljáró-beszéde) (Bazsányi 2021)

A híd a két ember, a különböző generációk, világrendek, eszmék közti kapcsolat mellett magát az embert is jelentheti, aki nem csupán egy köztes helyzetben van, hanem ő maga a híd. Ikonológiai szempontból érdemes említeni ezt az őrangyal-változatot is: „A legsajátosabb őrangyal-kompozíciót a soproni Szent Mihály-templomban láttam, amelyen romantikus híd helyett a keresztfa mint palló hidalja át e világ minden veszélye között a mulandóból az örökkévalót, szemléltetően érzékeltetve az Úr angyalának imádságzavait: »az Ő kinszenvedése és keresztje által a föltámadás dicsőségébe vitessünk.«” (Szilárdfy 2003: 313)

A *Megbocsátás* legtitokzatosabb figurája, Porszki Ábel kényszernyugdíjas telekkönyvvezető tudatfolyamában szerepel a következő idézet: „Az emberek tudatlanok, mindig sokkal több, amit nem tudnak, mint amit tudnak. És valamiképpen minden idill. Azzá lesz. És mindenki eléri a másikat. Csupán annyi a különbség, hogy egymástól elhatároltak a kattanások, koppanások...” (Mészöly 1989: 508)

A *Pilátus* és a *Megbocsátás* szövege is tud arról, hogy a mindentudó, még a szereplők belső beszédét megjelenítő narráció sem fed le mindent. Az idill mellett jelenlévő, mélyen az idillben gyökerező tragédiák, működésképtelenségek rajzát is felmutatják. Iza szerelmét megtestesítő író kapja „a baleset történet” narrációjának szócsövét majd ennek megfogalmazása után elhagyja Izát. A *Megbocsátás*ban Anita, aki üszköt próbál érzékeltetni üszökkel egy romos hidat ábrázol a képen, felette fekete nappal.

Mi az ára az idillnek, s lehetséges-e egyáltalán? Az anya a képen lévő kislánnyal azonosítja magát, Gergely látja a két gyermeket vékony pallón kíséző angyal abszurdját, melyben a fizika és a hit is találkozni tud. S hogy a háromszög teljes legyen, Bohumil Hrabal *Angyal* című novellájában (Takáts 1991) a fiatal fegyőr levágja a háborús ócskavas, az írógép halom tetején lévő gyerekágy fejrészéről az angyalos képet, melyen „egy szakadék feletti pallón karcsú leányka lépkedett, a leánykán fehér ruha volt, és fölötte lebegett az őrangyala, szintén talpig fehérben, kezével már-már megérintette a leányka hátát, és két akkora szárnya volt, mint két menyasszony.” (Hrabal 2007: 396) A fegyőr ruhája alatt csempészi ki a színes nyomatot, miközben belsővé teszi az őrangyal identitást, hogy „az olyan embereknek, amelyeneket rábíztak, legalább egyszer naponta

meg kell mutatni az élet naposabb oldalát is...” (Hrabal 2007: 403) Szabó Magdának és Mészöly Miklósnak a rendhez való viszonya és annak kifejeződése két fontos nézőponttá emeli prózájukat a háborúk utáni nemzedékek sorában. Szabó Magda látszólag kerek történetei megoldhatatlannak látszó ellentmondásokat, alapproblémákat tárnak fel. Regényeinek „megoldásai” komoly feszültséget generálnak az olvasóban. Mészöly az egymásnak feszülő ellentétek használatával próbál valamiféle egységet létrehozni. Nála a feszültség az épülő rendszer része, mely a sűrítésekben, kihagyásokban mondat és történetszinten is megnyilvánul. Mindkét prózaforma lehetőségeket ad az egzisztenciális kérdések feltevésére. Karlheinz Lüdeking a képértelmezések történeti áttekintésében Heidegger és Merleau-Ponty szemléletének közös metszetét úgy határozza meg, hogy a kép feladata példaszerű módon jelenlévővé tenni és megnyitni azt a világot, amiben az ember egzisztenciális egyedisége talaján végre otthon találja magát. (Lüdeking 1997: 292)

Felhasznált irodalom:

- Albert P. (1963). „Író nő vagy nő író?” (Szabó Magda: Pilátus). *Irodalmi Újság* (14)22, 6.
- Balassa P. (1990) A cselekmény rejtélye mint anekdotikus forma. In: Uő.: *Észjárások és formák. Elemzések és kritikák újabb prózáinkról*. Tankönyvkiadó, 105-127.
- Bazsányi S. (2021). Zarathustra Aliscanus. Nietzsche és a „megbocsátás” találkozása Mészöly Miklós „biedermeier asztalkáján” *Litera*, <https://litera.hu/irodalom/publicisztika/bazsanyi-sandor-zarathustra-aliscanus.html> Utolsó letöltés: 2024. 08. 10.
- Czövek J. (2007). Angyalok ábrázolása a 19. századi vallásos ponyvákban. In (szerk.): Vargyas G. *A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézetének Évkönyve XXIII.* - Ethno-Lore 23. 437-443.
- Gilbert E. (2017). Szabó Magda regényeinek támogató ereje az egzisztenciális léhelyzetek megoldásában. *Orvosi Könyvtárak*, (14)3. 64-70. https://real-j.mtak.hu/8779/13/OK_2017_3.pdf#page=64 Utolsó letöltés: 2024. 08. 10.
- Grendel L. (2002). *A tények mágiája. Mészöly Miklós időskori prózája*. Kalligram.
- Hrabal, B. (2007). Az angyal. (ford.) Várnai E. In Uő. *Tükrök árulása*. Európa.
- Kabdebó L. (2017). A siker ára a boldogság (Szabó Magdáról) *Alföld*, (68)9, 45-56.
- Kosztrabszky R. (2021). Az elbeszéléstechnika sajátosságai Szabó Magda korai regényeiben. Doktori disszertáció. <https://real-phd.mtak.hu/1093/> Utolsó letöltés: 2024. 08. 10.
- Lüdeking K. (1997). Irányok között. Elmélkedések a képek vitája aktuális frontvonalairól. (ford.) Németh A. In (szerk.) Bacsó B. *Kép Fenomén Valóság*. Kijarat, 285-299.
- Mészöly M. (1989) *Volt egyszer egy Közép-Európa*. Szépirodalmi.

- Soltész M. (2021). Pilátus udvarában (I.) A terápiás írás mintázatai Szabó Magda regényében, *Korunk* (32)6, 93-104.
- Szabó M. (2001). A gém tovaszállt. *Holmi* (13)10, 1310-1314.
- Szabó M. (2016). *Pilátus*. Jaffa Kiadó.
- Szilárdfy Z. (2003). *Ikonográfia – Kultusztörténet. Képes tanulmányok*. Balassi.
- Szilasi L. (2001). Diszkréció, avagy mikor egy csomó arab ledobja burnuszát. In: (szerk.) Müllner A., Odorics F. *Megbocsátás*. Osiris, Pompeji, Budapest, Szeged. 7-25.
- Szolláth D. (2020). *Mészöly Miklós*. Jelenkor.
- Takáts J. (1991). „Megbocsátás: mítosz-elemzés”, *Jelenkor* (34) 7-8, 639-643.
- Tánczos V. (2008). Ezer level ezer angyal közepibe. In (szerk.) Pócs É. *Démonok, látók, szentek. Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben - Tanulmányok a transzcendensről 6*. Balassi Kiadó.
- Urbanik T. (2005). Az íratlan olvasatának nyomai a történetek között. Mészöly Miklós: Saulus – Nádas Péter: Egy családregény vége. In: (szerk.) Ócsai É.; Urbanik T., *Köszöntésformák : Ilia Mihály Tanár Urat köszöntik tanítványai*. Pompeji Alapítvány. 117-125.
- Urbanik T. (2022). *Prózazsilipek. Intratextualitás Mészöly Miklós prózájában*. Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó. <http://acta.bibl.u-szeged.hu/77313/> Utolsó letöltés: 2024. 08. 10.